

УДК 821.162.2/.162.1"18"

Богдана ГОНЧАРЕНКО

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

ІДЕЇ ЖІНОЧОЇ ЕМАНСИПАЦІЇ В УКРАЇНСЬКІЙ ТА ПОЛЬСЬКІЙ ЛІТЕРАТУРАХ ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ ХІХ ст.

Наше дослідження — це спроба актуалізації ідей жіночої емансипації в українській та польській літературах другої половини ХІХ століття у контексті сучасного літературознавчого дискурсу навколо емансипаційних тенденцій у вітчизняному письменстві з огляду на їх особливості, відмінності та позитивістські впливи.

Ключові слова: емансипація, фемінізм, позитивізм, дискурс, модернізм, літературний канон, гендер, парадигма, генеза, жіноча література.

This article is an attempt to mainstream ideas of female emancipation in the Ukrainian and Polish literatures in the second half of the 19th century in the context of modern literary studies of discourse around the emancipation trends in the domestic literature, given their peculiarities, differences and positivistic influences.

Keywords: emancipation, feminism, positivism, discourse, modernism, literary Canon, gender, paradigm, human, women's literature.

Niniejszy artykuł jest próbą aktualizacji idei emancypacji kobiet w ukraińskiej i polskiej literaturze drugiej połowy XIX wieku w kontekście badań literackich nowoczesnego dyskursu wokół tendencji emancypacji w rodzimej literaturze z uwzględnieniem ich specyfiki, różnic i wpływu pozytywistycznego.

Słowa kluczowe: emancypacja, feminizm, pozytywizm, dyskurs, modernizm, kanon literatury, gender, paradygmat, literatura kobieca.

Як відомо, ідеї жіночої емансипації в українській та польській літературах як культурно-освітня проблема виникають уже в 40-х роках ХІХ ст., проте лише у другій половині цього століття набувають характеру гострої соціальної та національної проблематики. Провідні письменники, публіцисти, громадські діячі обох народів, які, завважмо, перебували у бездержавному стані, на той час зробили значний вклад у представлення проблем жіноцтва, їх актуалізації та разом у творення і поживлення жіночого руху у тодішньому соціумі, передусім у формування повноцінної жіночої свідомості, оскільки саме усвідомлення жінкою своєї суспільної повноцінності дало можливість заявити їй про свої права. Зокрема на цьому наголошувала Леся Українка, коли писала «...успехи женщины в науке и искусстве, завоевание ею новых областей труда, женский рабочий вопрос, пересмотр закона о разводе, периодические женские конгрессы...» змусили європейців говорити вже не про жінок, а про жінку у контексті усіх суспільних проблем. Зрештою, саме Леся Українка, даючи оцінку творчості Ольги Кобилянської у своїй праці «Малороссийские писатели в Буковине», звернула увагу на появу в нашій літературі нового типу «жіночого питання».

Цю тезу Лесі Українки цілком можна розглядати сьогодні в контексті сучасного літературознавчого феміністичного дискурсу, що аж ніяк не спростовує, на нашу думку, висновок одного з його чільних представників в особі Соломії Павличко, яка стверджувала, що фемінізм — феномен іншої західної цивілізації, а в Україні потужна феміністична традиція зародилася лише в останні десятиліття ХІХ ст. (С. Павличко. «Фемінізм як можливий підхід до аналізу української культури»). Проте якраз Павличко, оцінюючи значення літературного альманаху «Перший вінок», відзначає, що Олена Пчілка, Наталя Кобринська та інші його авторки, перейнявши досвід своїх попередниць — Марка Вовчка та Ганни Барвінок, заклали у вітчизняній літературі основи нової традиції. Завдяки цим авторкам, за її висновком, у 80-х роках ХІХ ст. «прозвучав інтелігентний жіночий голос, а разом з ним «феміністична ідея». Тож важко не погодитися з низкою учасників цього дискурсу разом із С. Павличко — Т. Гундоровою, В. Агеєвою, Н. Зборовською, Н. Шумило та іншими, які аналізують емансипаційні традиції в українському письменстві кінця ХІХ — початку ХХ ст., наголошуючи на концептуальності самого явища жіночої літератури загалом, та бачать її найяскравіших представниць

серед фундаторів українського модернізму тієї пори. Справді, без осмислення цих літературних тенденцій якраз із висоти жіночої перспективи ми не можемо говорити про повноту вітчизняного літературного процесу тієї пори та його співвідношення з емансипаційним жіночим рухом.

Не менш актуальним питанням є повернення до соціокультурного канону тієї пори через «реінтеграцію» творчості таких чільних його представників, як Ольга Кобилянська, Наталя Кобринська, Леся Українка та цілої плеяди «забутих» імен. Говоримо тут про нове осмислення творчості Грицька Григоренка, Дніпрової Чайки, Уляни Кравченко, Любові Яновської, Євгенії Ярошинської, Христі Алчевської та інших.

Варто наголосити разом і на цілковитій природності «еволюції» ідей фемінізму та емансипації в українській літературі цього періоду загалом і в її жіночому сегменті зокрема. І найперше переосмислення потребує творчість Марка Вовчка як фундатора вітчизняної феміністичної думки, яка вперше в українському письменстві поставила ідею емансипації жінки в центрі твору, змодельовавши образ нової жінки — цілісної, рішучої, цілеспрямованої, здатної долати обставини та опір середовища. Цілком доречно буде розглядати як базову класифікацію літературного фемінізму методологію Е. Шовалтер, коли феміністична його стадія наступає після так званої жіночої фази, яка недовзі знову повторюється.

І ще одна чи не найяскравіша типологічна характеристика феміністичних пріоритетів українських письменниць та письменників тієї пори, коли прагнення жінки до освіти ними розглядалося як основна засада емансипації особистості. Адже якраз ті історичні обставини, в яких перебувала тоді українська нація у тодішньому стані її «невиробленості», на відміну, скажімо, від польської, перетворюють творче надзавдання розвитку цих образів на шляху до освіти, самовдосконалення у ще один засадничий пріоритет емансипації по-українськи, пов'язаний із завданням виховання національно свідомих патріоток, чого не скажеш про феміністичні традиції в тодішній польській літературі і її «емансипатської» складової, що з'являється тут як літературно-культурне явище у творах представників позитивістської школи.

Вочевидь цей висновок не менш актуально звучить і для дослідників ідей емансипації в польській літературі. Хоча слід визнати та-

кож і те, що, попри свій бездержавний статус, польська суспільність на той час була порівняно з українською в обох імперіях — Австро-Угорській та Російській — і почасти в тодішній Німеччині, так би мовити, більш національно-культурно і суспільно увиразненою, що пов'язано насамперед із особливостями національно-визвольного руху поляків протягом XIX століття, який, як відомо, мав домінуючий вплив на культурні процеси в житті польської нації загалом і в її літературі зокрема. Можливо, подібний нібито власне політологічний наголос у контексті поступу польського літературного процесу зазначеного історичного періоду видасться зайвим чи надуманим; та саме в ньому, на нашу думку, слід шукати принципові відповіді на питання про те, яким шляхом пішли польські позитивісти та чому вони, скажімо, сформулювали ідеї «свого» польського позитивістського реалізму, на основі якого і з'явилася польська феміністична традиція, та які заперечували традиції національно-визвольної боротьби, висунувши на передній план так звані засади «тверезого мислення», уваги до копіткого дослідження всіх дрібниць повсякденного життя — аж до заперечення набутків свого літературного романтизму.

І все ж порівняння феміністичних тенденцій якраз у цих сусідніх літературах та їх соціумі нам видається цілком доречним і логічним, адже зокрема на теренах Австро-Угорської імперії українська література хоч і розвивалася в нерівних суспільних умовах порівняно з польською, проте типологічні характеристики між ними значно збігаються, за винятком засадничої мети ідей емансипації в українській літературі, пов'язаних із творенням образів національно свідомої жінки.

Доречним тут буде наголосити і на особливостях впливу феміністичних ідей на тодішнє українське суспільство, яке, найперше на Галичині, Буковині, вже у другій половині XIX ст. було досить розвинене і структуроване з огляду на більшу «демократичність» і терпимість до культурницьких запитів нацменшин в Австро-Угорській імперії. На теренах Російської імперії після невеличкої «відлиги» початку 60-х рр. XIX ст. та вимушеної еміграції Михайла Драгоманова, який, за визначенням Соломії Павличко, також був частково феміністом, годі було говорити про будь-яке публічне та легальне просування ідей емансипації, наголосимо, саме української жінки, а не жінки загалом. У свою чергу, на території Польського королівства та

колишніх територіях Речі Посполитої, що перебували в Російській імперії, для польської літератури та культури загалом усі ці процеси перебували у значно сприятливішому стані й залишалися для поляків в єдиному, по-сучасному кажучи, інформативному та комунікативному просторі з польською спільнотою Австро-Угорщини і навіть Німеччини, створивши з ними, по суті, єдину культурно-національну автономію, найяскравішим виразником якої і була, власне, тодішня польська література. Українська спільнота таких переваг у своєму підневільному та національно «невиробленому» стані не мала і не могла мати, а тому творила свої засади культурно-національної окремішності у надзвичайно складних умовах, хоча це вже теми для інших досліджень та дискусій.

Тож, наголошуючи на особливостях типології ідей емансипації жінки в тодішній українській літературі, нагадаємо ще раз першу визначну українську феміністку — письменницю Марко Вовчок, яка ще у 1870 році пробувала заснувати в Росії журнал «Переводи лучших зарубежных писателей», який вона хотіла видавати для інтелігентних жінок. Власне, саме вона редагує відому статтю Джона Стюарта Міла «Поневолення жінок», яка справедливо вважається мало не засадничою для феміністичного руху в тодішній Європі. Зрозуміло, що героїні її творів далекі від образів жінок-феміністок тієї ж Наталі Кобринської, яка небезпідставно вважається центральною постаттю українського феміністичного руху другої половини XIX ст., проте саме Марко Вовчок, повторимось, є першовідкривачем «жіночого питання» в українському письменстві, що, власне, стало своєрідним літературним містком для появи в ньому нових жіночих образів вже у творах гендерної тематики засновників феміністичного руху, до яких ми відносимо, крім Наталі Кобринської, Олени Пчілки, Лесі Українки, Ольги Кобилянської, і цілу плеяду згаданих літераторок, представлених в альманасі «Перший вінок», та їх послідовників. Зрозуміло, особливе місце у формулюванні й просуванні ідей емансипації в літературі, громадському русі тієї пори належить Іванові Франку та Михайлові Павлику, Івану Нечую-Левицькому, Панасу Мирному та іншим представникам так званого чоловічого письменства, яке хоч і має певні відмінності з жіночою літературою, проте їх консолідує якраз тодішня літературна епоха, спільний літературний канон, спільні рамки стильових тенденцій.

Наскільки серйозним був цей суспільний виклик, мабуть, найпереконливіше свідчить арешт та шестимісячне ув'язнення у 1876 році Михайла Павлика за написання і публікацію в журналі «Громадський друг» оповідання «Рубеншукова Тетяна», у якому влада побачила виклик усім моральним засадам. Іван Франко, вважаючи шлюб формальністю, у листі до Ольги Рошкевич від 20.09.1878 р. виокремлює з позицій сучасного йому суспільного мислення кілька складових гармонійного життя у подружжі: «любов правдива», потреба «високої, гуманної й чесної цілі, за яку тото подружжя боролось спільною силою весь вік» та «обопільна свобода діланья». Франко, створивши образ Анни — жінки, що абсолютно вільна у своїй любові, в ім'я якої вона дає найбільшу жертву — свою неславу серед людей («Украдене щастя»), поставив жіночу любов вище сімейного обов'язку, в чому, за словами І. Книш, він бачить прояви істинної волелюбності. Ця ідея трансформувалася М. Павликом («Ребенщукова Тетяна») у гасло вільної любові. Ідея абсолютної жіночої свободи знайшла яскраве відображення у творчості Лесі Українки в образах Касандри («Касандра»), Міріам («Одержима»), Донни Анни («Камінний господар»), Мавки («Лісова пісня»), Оксани («Бояриня») тощо. Поряд із цими образами жінок стоїть героїня повісті І. Нечуя-Левицького «Над Чорним морем» Надія Мурашкова та героїні Панаса Мирного у творах «Бурлачка», «Повія», «Лихий попутав». Ці образи жінок, різних за інтелектуально-почуттєвим навантаженням, специфікою внутрішнього світу, особистими долями, поєднані ідеєю вільного, незалежного від будь-яких ущемлень індивідуальної свободи життя, високим рівнем життєвої активності, яка проявляється на шляху боротьби проти філістерства, пристосуванства, інертності.

У журналі «Ruch» (1888, № 6) І. Франко відгукнувся літературною рецензією на появу повісті «Do światła!» Вінцента Рапацького. Його привабила вже сама проблематика твору — історичний аналіз процесів соціальної емансипації жінки, зокрема, у тодішньому єврейському соціумі. Така увага до теми диктувалася, безумовно, світоглядом тогочасного І. Франка — переконаного демократа і позитивіста, тобто людини, яка вірила у всеохоплюючий прогрес, у потребу зростання людської толерантності й чуйності, правової визначеності й просвітництва. Франко відзначає «простоту і цілісність» композиції у польського письменника як ознаки нового стилю і уміння точно проклада-

ти нові художні шляхи зображення та закидає йому слабкість психологічного вмотивування вчинків героїв. Тобто він постійно підводить читачів-рецепієнтів до усвідомлення головної засади реалізму: все у творі має бути природним, органічним, проїнятим єдиним мистецьким духом; кожна ситуація, портрет, художня деталь, пейзаж, штрих, фраза мають відповідати логіці правди і суспільно-психологічних законів буття, без надмірностей фантазування, бутафорності, декоративності, пишномовності.

Звідси зрозуміло, чому І. Франко дав таку схвальну характеристику п'єсі «Lena» Мар'яна Ясенчика (псевдонім Вацлава Карчевського) — польського письменника і драматурга, члена редколегії «Kurjera Lwowskiego» — у невеличкому відгуку про її постановку на сцені львівського театру («Kurjer Lwowski», 1888, № 276). Франка особливо привабила проблематика твору — морально-психологічний конфлікт у шляхетській сім'ї, який викликає низку ментальних, етичних, соціальних запитань про життя верстви тогочасного польського суспільства. Можна додати у цьому творі й тематичний перегук із пізнішою драмою самого Франка «Украдене щастя» (1894), де в центрі зображення жінка та її внутрішній, душевний надлом від нещасливого кохання, від сімейної порожнечі. Тож можна припустити, що саме ці тенденції польської літератури певною мірою вплинули на посилення психологізму і відповідної художньої специфіки в українського письменника.

Завважмо принагідно і таку засадничу тезу з праці «Українство на літературних позовах з Московщиною» І. Нечуй-Левицького, де він цитує Дрепера: «Нація може поправитись від конфіскації її провінцій, її багатства, від контрибуцій, але вона не може поправитись від найстрашнішого акту війни — від конфіскації її женщин».

Проблема жіноцтва є надто гострою і з тієї причини, що, маючи багато як прихильників, так і противників, емансипаційний рух мав разом дуже значну частину цих противників у особі самого жіноцтва, яке, як слушно зауважила І. Книш, звиклось зі своєю роллю рабині, іграшки для чоловікової розваги.

Тож якраз під впливом таких ідей і набувають актуальності подібні способи розв'язання проблеми жінки, насамперед через мотивацію жіночої праці на користь суспільства та її прагнень до самоосвіти та самовдосконалення. Історія участі української жінки у суспільно корисній праці XIX ст. засвідчує, що ці ідеї, хоч і

мали місце, однак, будучи рідкісним явищем, не отримали широкого суспільного обговорення, хоча зацікавлення у передовій громадськості деякою мірою викликали. Так, П. Зайцев у своєму дослідженні наводить таке реагування преси на публікацію поетичної роботи представниці 40-х рр. цього століття М. Писаревської: «...наконець хоть одна Малороссянка удостоїла своїмъ перомъ родимую літературу». Праця української жінки на ниві письменства, малярства, артистичної діяльності, педагогічної, медичної справи тощо значно поширенішим явищем стала вже наприкінці XIX ст., відповідно ця тема знаходить відображення у художній творчості.

Ми можемо дати характеристику таких образів у їх творчій ретроспекції. Так, вже І. Франко створює образ жінки-підприємця («Для домашнього вогнища»). Досить показовою тут є і повість Кобринської «Задля кусника хліба», де гостро звучить ідея необхідності суспільної жіночої праці як засобу незалежнення жінки, протистояння її безсильності, «“нездібності” о собі думати». Цілу плеяду жінок творчих професій (письменниць, художниць, артисток) дала творчість Ольги Кобилянської, де основна ідея окреслена письменницею так: «...щоби жінкам було вільно... в житті самій утверджуватися, не ждати лише подружжя, котре сталося простим прибіжищем проти голоду й холоду!». Думки щодо сучасного та майбутнього жінки-митця висловлює Леся Українка у статтях «Два напрямлення в новейшій італійській літературі», «Малорусские писатели на Буковине», «Новые перспективы и старые тени».

Проблему виховання жінки піднімав у своїх творах і І. Нечуй-Левицький, зокрема у своїх «Хмарах». Як А. Свидницький, він зображує шкідливий вплив чужоземної освіти, зведеної на недемократичних засадах, на дух та душу майбутньої жінки. Проблема жіночої освіти продовжувала хвилювати передову українську громадськість і наприкінці століття. Так, Павлик висловлював своє занепокоєння з приводу того, що галицька жінка є надто примітивною не лише у суспільних поглядах, а й у своєму світогляді: її зацікавлення обмежують теми «весілля, забави і погода». У цьому плані І. Франко змальовує такий ідеал жінки: любляча, гаряча, сердечна і водночас «мисляча, розумна, чесна й переконана». Ідею гармонійної жіночої освіти, втіленої у художній творчості, у своїй педагогічній діяльності відстоювала С. Русова, яка поклала на освіту величезні надії у перетво-

ренні жінки із «породильниці своїх дітей» у вмілу їх виховательку, із чоловікової невільниці у його повноправну дружину, із рабині у економічно незалежну людину, врешті у енергійного борця за права своєї країни.

Попри усталений у літературі мотив співчуття знедоленій жінці (Г. Квітка-Основ'яненко, Т. Шевченко, Марко Вовчок, Ганна Барвінок, пізніше був широко представлений у творчості І. Нечуя-Левицького, Панаса Мирного, І. Карпенка-Карого, М. Старицького), саме А. Свидницький жорсткіший до покірної меншовартості своїх героїнь — Орисі, Теклі, паніматки («Люборацькі»), Катрусі («Гаврусь и Катруся»). У такій тенденції позиції А. Свидницького є ідейно близькою наукова позиція Лесі Українки, яка у статті «Новые перспективы и старые тени («Новая женщина» западноевропейской беллетристики)» викриває тип сентиментально безособистісної, добродійно пасивної жінки — «...с очень кротким характером и овечьими привычками».

Досить суттєвим питанням жіночого руху в Україні другої половини XIX ст. було питання типізації українського жіноцтва, яке відкривало ширші можливості для оптимізації вирішення проблеми жіноцтва в цілому. Для А. Свидницького було важливим представити, як зазначалося, два типи жінок — активних (нових жінок) і пасивних (традиційних Берегинь); соціально захищених та жінок низького соціального статусу; українок та полячок — за національною спрямованістю виховного впливу. Зазначену світоглядно-художню позицію надалі науково розробили Н. Кобринська, М. Павлик та П. Грабовський, із тією різницею, що письменниця поділяла жінок на «поступових» та «консервативних». Власне, саме Кобринська на той час найбільш повно сформулювала ідеї українського феміністичного руху, найперше у своїх публіцистичних статтях — «Про рух жіночий в наших часах», «Руське жіноцтво в Галичині в наших часах», «Замужня жінка середньої верстви» і «Про первісну ціль Товариства руських жінок у Станіславові», що увійшли в альманах «Перший вінок» (1887), який вона видала разом з Оленою Пчілкою. Не менш важливу роль у формуванні ідей емансипації матимуть і три книжки Кобринської «Наша доля» у її серії «Жіноча бібліотека». Михайло Павлик надавав провідну роль у «жіночому питанні» соціальному чиннику: для нього існували селянки та «жіноцтво в вищих станах» («Перші ступні русько-українського жіноцтва»), а до прикладу,

для Павла Грабовського жіноцтво України розподілялося на «московок», русинок та польок («Дещо в справі жіночих типів»).

Вочевидь усі літературознавчі набутоків тієї пори слід розглядати нині у контексті сучасного дискурсу щодо впливу ідей емансипації на вітчизняний літературний процес у другій половині XIX ст., де необхідно вже чіткіше ставити акценти на висновках дослідників радянської пори, що були досить поверховими та ідеологічно заангажованими. Хоча, на наш погляд, дуже важливим тут є і сама ретроспектива досліджень цієї теми у вітчизняному літературознавстві.

До найбільш ранніх розвідок у розкритті проблеми української жінки в суспільній та літературній думці України другої половини XIX ст. належить стаття П. Зайцева «Перші українські поетеси XIX віку» (Київ, 1918), в якій на засадах історизму, детермінованості розкривається тема участі української жінки в культурному житті країни. Жіночий рух кінця XIX ст. у галицькій Україні з позицій культурно-історичної школи української науки аналізує М. Возняк у праці «Як дійшло до першого жіночого альманаха» (Львів, 1937), в якій проаналізовано і сам процес виходу у світ цього першого українського жіночого видання. Проблеми становлення української жінки-громадянки у контексті генези української державності досліджував із погляду науки української діаспори О. Луговий у праці «Визначне жіноцтво України» (Торонто, 1942). Генезі жіночої суспільної активності в Україні другої половини XIX ст. Русова присвятила дослідження «Наші визначні жінки», де проаналізовано внесок «чільного жіноцтва» доби у культурний поступ України. Проблемі української жінки другої пол. XIX ст. присвячено низку праць дослідниці з української діаспори І. Книш. У монографії «Іван Франко та рівноправність жінки: У 100-річчя з дня народин» прослідковано внесок Каменяра у вирішення жіночого питання у дотичних до процесу відродження української нації кінця XIX ст. напрямках. Доволі актуальним залишається дослідження питання еволюції жіночої теми у другій пол. XIX ст. у дисертації М. Сметанської «Проблема соціальної емансипації жінки в українській прозі XIX — початку XX століття», написана з позицій радянського літературознавства.

Звертаючись до літературознавчих досліджень із цієї проблематики Соломії Павличко, слід виділити і її статтю «Чи потрібна україн-

ському літературознавству феміністична школа?», в якій, окрім розкриття методологічних засад нового наукового напрямку, вона звертає увагу на питання фемінності українського національного характеру та проблеми сучасного жіноцтва. Зазначена праця, як і книга Н. Зборовської «Феміністичні роздуми», написана з методологічних підходів гендерного напрямку сучасного українського літературознавства. Генезі суспільного протесту української жінки, її громадської активності, відображений у художній літературі (не лише ХХ, а й другої пол. ХІХ ст.), присвячене дослідження О. Міщенко «Жінка в українській літературі 20–30 років ХХ століття». Ця праця, як і дослідження Г. Ткаченко, І. Волкової, «Жіночі студії в Україні», написана з сучасних методологічних позицій української науки.

Повертаючись до теми емансипації жінок у польській літературі в другій половині ХІХ ст., повторимось, що їй властиві усі типологічні характеристики літературних образів та шляхів розвитку феміністичного руху, які характерні і для тогочасного українського та європейського письменства. Там також, як у більшості європейських країн, постає питання освіти жінок. У дискусіях беруть участь як особи, безпосередньо пов'язані з освітньою діяльністю, так і публіцисти та філософи. Їхні доповіді ставлять питання, як саме, як довго і в який спосіб потрібно навчати жінок та дівчат. Ще в 40-х роках засновано першу групу польських емансипанток, так званих ентузіасток, Іполит Скімборовський на чолі з освіченим педагогом Нарцизою Жміховською видає «Przegląd Naukowy». Але найбільшої сили набирає полеміка з питання освіти жінок якраз у другій половині ХІХ століття, зокрема, після польського січневого повстання 1863 року в Російській імперії ця проблематика набуває нового контексту і виміру.

У польській літературі засадничими стають жіночі образи у творах Елізи Ожешко, в яких описано жіноче виховання, становище жінки в тогочасному суспільстві. Окремий типаж образів жінок творить Генрик Сенкевич, героїні якого, зокрема, у його соціально-психологічних романах «Без догмата» і «Родина Поланедських», є, за визначенням Михайла Грушевського, «апотезою жіноцтва» й підносять жіноцтво на небувалу висоту.

Дуже важливі погляди на емансипацію жінок визначного польського публіциста, письменника-драматурга, ідеолога польського позитивізму Олександра Свентиховського, який

виражає їх у статтях, де описано дискримінацію жінок. Польський дослідник творчості Свентиховського Богдан Мазан говорить, що автор виступав за: надання жінкам можливості працювати та їх економічну незалежність, за виховання та освіту жінок (початкова, домашня, середня та вища), за правові основи для укладання і розірвання шлюбу, за рівність жінок у моральній оцінці суспільством та історичній оцінці. У драмах Олександра Свентиховського знаходимо і жінок-індивідуалісток, наприклад, Регіну (Regina), яка була самодостатньою вільною жінкою, що сама обирає собі партнера. Знаходимо в нього також постаті жінок, які залежать від власної вроди, зокрема, Емілію з драми «Рієкна».

Томаш Єж у повісті «Emancyrowana», виданій 1873 р., пише про вплив поганого виховання на характер підростаючої панни. Повість розпочав із презентації родинного гнізда героїні Юлії Славської, звертаючи увагу читача на проблему залежності людини від суспільного середовища.

Нешчасливе, вимушене заміжжя, салонне життя підштовхнули Юлію до карикатурного сприйняття емансипації. Єж критично подає образ своєї героїні (дивний одяг, сигара, чоловіче товариство, азартні ігри). Говорить він, що і за кордоном так звана емансипація з'явилася з недостатньої зайнятості жінок, що логічно випливає з неправильного виховання.

Серед багатьох творів Єжа, які піднімають питання становища жінок у тогочасному суспільстві, на особливу увагу заслуговує повість «Handelek», надрукована на сторінках варшавського видання «Głos». У ній йдеться про торгівлю жінками. Головна героїня Йося Грабельська вихована небагатими батьками так, що свою вроду трактує як товар, який потрібно якнайдорожче продати. Його повість «Jaskółki» присвячена питанням освіти жінок за кордоном, ілюструє долі польських студенток в одному зі швейцарських університетів. Через неможливість отримати освіту у Варшаві молоді польки змушені навчатись закордоном. Крім Єжа про польок, які навчаються закордоном, писала відома тогочасна феміністка Марія Шеліга в повісті «Na przebój». Тему правильного виховання дівчат піднімає Томаш Єж і в повісті «Panna Zofia».

Повертаючись до статті-маніфесту польських позитивістів Олександра Свентиховського «Ми і ви», зазначимо, що так звана течія «варшавського позитивізму», до якої на-

лежали і Болеслав Прус (Олександр Главацький), Петро Хмельовський, Юліан Охоронт та інші, не була однорідною, зокрема, у своїх поглядах на ідеї емансипації. Адаже той самий Болеслав Прус вороже ставився до цих ідей, що переконливо засвідчують його «Емансипатки». Зрештою, польський позитивістський реалізм як провідна течія тодішнього літературного процесу, про що ми вже наголошували, був чужий ідеалам національно-визвольної боротьби у будь-якій формі, на відміну

від польського літературного романтизму. Не менш складна ситуація з цією проблематикою була і в засадах ідеології так званого краківського консерватизму, який «еволюціонував» до гасла «національного буття» незалежно від кордонів, а в Російській імперії навіть створив явище відвертого антинаціонального ренегатства — аж до закликів відмови від національної ідентичності та католицької церкви в ім'я згуртування слов'янських народів навколо Росії у протистоянні німецькій експансії.

ЛІТЕРАТУРА

1. Возняк М. Як дійшло до першого жіночого альманаха / М. Возняк. — Львів, 1937. — 88 с.
2. Грабовський П. Вибрані твори: У 2-х т. / П. Грабовський. — К. : Дніпро, 1985. — Т. 2 : Статті, нариси. Оповідання. Листи. — 343 с.
3. Зайцев П. Перші українські поетеси XIX віку / П. Зайцев. — К., 1918. — 8 с.
4. Кобилянська О. Твори: У 5 тт. / О. Кобилянська. — К. : Держ. вид-во худож. літератури, 1962.
5. Кобринська Н. Вибрані твори / Н. Кобринська. — К. : Дніпро, 1980. — 446 с.
6. Книш І. Иван Франко і рівноправність жінки: У 100-річчя з дня народин / І. Книш. — Вінніпег : Новий шлях, 1956. — 154 с.
7. Леся Українка. Зібрання творів: У 12 тт. / Леся Українка. — К. : Наукова думка, 1975. — Т. 8.
8. Луговий О. Визначне жіноцтво України / О. Луговий. — Торонто : Український робітник, 1942. — 251 с.
9. Міщенко О. Жінка в українській літературі 20–30 років XX століття / О. Міщенко. — К. : РОВО «Укрвузполіграф», 1994. — 122 с.
10. Нечуй-Левицький І. Українство на літературних позах з Московщиною: Культурологічні трактати / І. Нечуй-Левицький. — Львів : Каменярь, 1998. — 255 с.
11. Русова С. Наші визначні жінки / С. Русова. — Вінніпег : Союз українок Канади, 1945. — 107 с.
12. Сметанская М. И. Проблема социальной эмансипации женщины в украинской прозе XIX–XX века: Дис. ... канд. филол. наук: 10.01.03/ КПИ им. А.М. Горького / М. И. Сметанская. — К., 1987. — 194 с.
13. Франко І. Зібрання творів: У 50 тт. / Иван Франко. — К. : Наукова думка, 1976–1989. — Т. 48.
14. Mazan B. Wczesne dramaty Aleksandra Świftochowskiego. «Niewinni», «Ojciec Makary», «Piękna». Zarys mmagnfany / B. Mazan. — Łódź, 1991 — 81 s.
15. Świętochowski A. Przegląd piśmiennictwa polskiego. «Dziewczyna», powieść M. Dzikowskiego / A. Świętochowski // Przegląd Tygodniowy. — 1870. — Nr 49. — 396 s.